

תמורות נוקבות בעם היהודי

יעקב לשינסקי

רים, שהביאה לידי התמוטטותן של שלוש קיסרי רוסיה מרובות-אוקלסיים (תורכיה, אוסטריה-הונגריה ורוסיה) ולידי התפרקותה המדרגת של האימפריה הקולוניאלית הבריטית, הרינו חוזרים ונכנסים לתקופה של הרכבה ואינטגרציה חדשה, תקופה המגדלת טיפוס חדש של קיסריות מרובות-עמים, דוגמה מובהקת לטיפוס חדש זה היא רוסיה הסוציאליסטית, שבה מרובה, כמובן, תלותם הפוליטית של כל העמים הקטנים באינטרסים של העם הרוסי, אך ניתנות להם האפשרויות הרחבות ביותר להתפתחות לאומית. דוגמה אחרת לקיסרות מודרנית היא בריטניה והדומיניונים. וכן יש מקום לדבר על מידה של ייצוב לקראת אחדות בין מדינות יבשת אמריקה, מקום שארצות הברית הן ראש המדברים מן הצד הפוליטי. המדינות בנות-חורין הן בתחום השליטון הפנימי וההתפתחות הלאומית, אך לא הרי חשיבות סעיפי התחיקה וההסכמים המדיניים כהרי חשיבות יחסי-הכוחות הממשליים. ואף על פי ששליטתה של וושינגטון בארצות אמריקה הדרומית והתיכונה אין להשוותה כלל לשלטון מוסקבה בריפובליקות הסוציאליסטיות השונות, הנה למעשה דומה מעמד-הדברים בשתי המדינות. דומה הוא בשני פרטים: בפרט היחסים המדיניים עם כוחות-חוץ ובפרט ההתפתחות הלאומית-התרבותית — הגבלה בפרט ראשון וחופש בפרט אחרון.

חופש לאומי יחסי זה, המשתרר בכל העולם כולו ומשבץ את העמים הקטנים במסגרתן או באזור השפעתן של אימפריות גדולות; סינתזה זו של השעבוד מלשעבר והעצמאות המדינית שלאחרי-כן — היא אחת הערוכות הנכבדות לקיומה של המדינה היהודית הקטנה. איזה הדרך תשובץ המדינה היהודית במסגרת יחסי הכוחות בין המעצמות, וכיצד בכלל יחלקו ביניהן המעצמות הגדולות את העולם ויארגנוהו באופן שיוכל להתקיים, קשה כמובן לשער, גם לא נשגה בהשערות כאלו. חשוב הוא, שהמיעוט היהודי בן-בליה-ארץ, זה יוצא-הדופן הלאומי המופלג שבעולם, שולב סוף סוף בתהליך ההיסטורי הגדול,

שתי תופעות-יסוד מהפכניות הותכות את גורל עמנו לדורות הבאים וממילא גם לכל המשך התפתחותה של יהדות העולם.

(א) היהודים נעשים עם עצמאי, מצד הטריטוריה והמדיניות, ולפיכך בכללים במשפחת העמים העצמאיים, בני ארץ ובני מדינה; נעשים במידה מסוימת תקינים מן הצד הלאומי; חדלים מלהיות יוצא-דופן מחלט, מיעוט לאומי בן בלי ארץ, והוא מעמד אשר כה הרע את מצבם בעולם וכה הדריך את מנוחת העמים.

(ב) היהודים חדלים מלהיות עם אירופי ונעשים בעיקרם עם אמריקני ומזרח-תיכוני, אמריקני מן הצד הכמותי, מזרח-תיכוני מן הצד התרבותי והמדיני. תקופה של אלף שנות היסטוריה רבת חליפות, רצופת הישגים וקרבות לאין מספר, נשלמת ונחתמת לעינינו.

נעמד נא בקצרה על שתי תופעות נוקבות אלו ונראה מה מקומן בדרך-המלך של התפתחות האנושות בכללה ועד מה הופכות הן את גלגל ההיסטוריה היהודית ומכוונות אותה לדרכים חדשות בתכלית.

מאת השנים האחרונות תצוין בלי ספק כתקופת שחרורה הלאומי והחברתי של האנושות. לעינינו הגיעו עשרות עמים לעצמאות פוליטית ובעיקר תרבותית, וכו לאפשרות של התפתחות לאומית. קנו מעמד לאומי ונעשו הותכי גורלם הלאומי. ובתקופה זו עצמה קנו המוני העם, האכזריים ובעיקר המוני הפועלים, לא רק את הזכות לקחת חלק בקביעת דרך התפתחותה של האנושות בכלל והתפתחות העמים בפרט, אלא גם הוכשרו לתודעת עצמם במידה כזו שהם תובעים להם זכות-יחיד לכונן את גורל העמים האלה. ברי, שיש זיקת-קרבה אורגנית בין שתי העובדות הללו, כאן ניחד את הדיבור לתופעה הראשונה — תופעת השיחרור הלאומי.

השיחרור הלאומי ודאי סייגים לו, הניכרים כמין סינתזה של השיעבוד המוחלט מלשעבר והעצמאות הגמורה שלאחרי-כך, ניתן לומר ברדאות, שלאחר הדיפרנציאציה של המאה התשע-עשרה ורבעה הראשון של המאה העשר-

והמיעוטים בקיסריותיה מרובות העמים. העמים הקטנים, הפסד עצמאותם המדינית המוחלטת יוצא בשכר שלמותם ואחידותם הלאומית והיגאלם מסיוט המלחמה הלאומית.

במזרח התיכון עומד עדיין תהליך זה בראשית הדיפרנציאציה — בכל המדינות הערביות יש מיעוטים לאומיים, הקמים לתחיה במקביל להתקדמות עמי הרוב. לא נתבא, מה תהיה מגמת הדיפרנציאציה והמלחמה של המיעוטים הלאומיים האלה, ומה תהינה תוצאותיה. דבר אחד ברור, שחלוקה זו, הן של הדיפרנציאציה והן של האינטגרציה שלאחרי כן, קצבו מהיר יהיה מאוד — לנגד עינינו דוגמות אירופה, וודאי ילמד מהן הרבה. כיצד תתיחס ותזקיק עצמה המדינה היהודית להאבקות זו ולהתגבשות עמים קטנים ועצמאיים פחות או יותר בחסותה של חטיבה מדינית גדולה — אף זו בעיה בת חשיבות ראשונה למעלה, לפי שעה — הדברים הם בבחינת חומר היולי, וקשה להגיד דבר, ואולם ברור שיהא עלינו לנהוג זהירות יתרה בעשיית חוזים ובשילובי אהדה.

מה מהלך הדברים ביבשת אמריקה, שבה מרוכזת למעלה ממחציתה של האומה היהודית גם שם סופנו מיעוט לאומי האחד והיחיד. עמי אמריקה, הגדלים ומתגבשים לעינינו, לא ירשו בשום פנים כי תקום בעיה לאומית — ויתכן שאף לא יהיו צריכים לכך. שכן כל חטיבות המהגרים הלאומיות כננתן מלכתחילה לנתר על לאומיותן הישנה ולהתערות באומה החדשה. הן בארצות הברית על עשרות חטיבותיה הלאומיות לשעבר והן בארצות אמריקה הדרומית ואמריקה התיכונה, מקום שהערב האתני אינו רב־פנים כל כך, אין להבחין בנטיה כלשהי מצד איזו חטיבה לקיים את צביונה הלאומי ותרבותה הלאומית ולהמנע מזהשתרשות באמצעות הלאומיות החדשות.

היהודים גם כאן יוצאים מן הכלל: ביודעים ובלא יודעים, בכונה ושלא בכונה, משתתפים הם בעול דאגת קיום האומה. הרגשה זו אינה ניכרת בקרב העמים האחרים, שהרי קיומם הלאומי מובטח אם פחות ואם יותר. לכשתקום המדינה היהודית ודאי ישתנה מעמד־הנפש של יהודי הגולה — כלפי חוץ יחמטנו הגימוקים ותפחת ההצדקה לשאיפתם לקיים את אפיים הלאומי ולא כל שכן את לשונם ותרבותם הלאומית. כלפי פנים — כלפי מצפונם הלאומי —

המביא את כל העמים הקטנים לכלל חירות לאומית יחסית, חירות שיש בה משום אפשרות שלטון עצמי לאומי והתפתחות תרבותית. ברי, שבעית ההשתייכות — או ההיקלעות — למס־גרת או לאזור מדיני של מעצמה זו או זו היא אחת הבעיות הסבוכות והחמורות ביותר אשר נכונו למדינה היהודית. אך בפרט זה מצבנו כמצבם של עשרות עמים קטנים אחרים — אולי קשה יותר ממצבם, מהיותנו חלשים וצעירים יותר, ואף על פי כן לא עוד אבר מדולדל באורגניזם האנושי.

כך כלפי חוץ, אך הבעיה מורכבת וחמורה יותר כלפי פנים. במדינה היהודית העצמאית לא יהיה לפי שעה אלא מיעוט קטן מאוד של העם היהודי — כששה אחוזים. ואפילו נניח, שמן הצד הכלכלי יהיה בידנו להעלות לארץ־ישראל במשך עשר שנים משישים־ששים אלף יהודים מדי שנה בשנה, עוד ישארו בחוץ לארץ למעלה מעשרה מיליון יהודים, שהם למעלה משמונים אחוזים מכלל העם היהודי. עתו יושבים בחוץ לארץ תשעים וארבעה אחוזים, אלה מפורזים ומפורדים על פני כל היבשות, נחיתים בתשעים מדינות ומעלה ונתונים, איפוא, להשפעת כל מיני אקלימים וכל מיני לשונות ותרבויות.

ההתפתחות המתוארת של הדיפרנציאציה והאינטגרציה הלאומית במאה התשע־עשרה והעשרים הביאה לידי התהוות חטיבות לאומיות צרופות. כל מדינות אירופה הקטנות, שאך לפני עשר או עשרים שנה היתה כל אחת מהן ערב־לאומית, כגון פולין, צ'כוסלובאקיה, רומניה, הונגריה, נעשו אחידות מן הצד הלאומי, ואין חצי אחוז יהודים אשר בפולין, או חצי אחוז הגרמנים אשר בצ'כוסלובאקיה, או אפילו 5—6 אחוזי ההונגארים והיהודים אשר ברומניה, בברזיל בעיה לאומית חמורה. והוא הדין בריפוב־ליקות הלאומיות של ברית־המועצות — באוקר ריינה שוב אין 25 אחוזים של מיעוטים לאומיים, וברוסיה הלבנה שוב אין מיעוטים זרים מעמי־דים שליש האוכלוסים, מן הצד הלאומי נעשו מעור אחד כמעט, וההומוגניות הלאומית הזאת סופה שתשתכלל במהרה — השרידים הלאומיים הקטנים ייטמעו וייבטלו במהרה בחוך הרוב. הבעיה הלאומית, בהינתן בעיה של מיעוטים, שהסעירה לפני המלחמה האחרונה למעלה מארבעים מיליון נפש, כמעט בטלה באירופה, אשר מאות בשנים נשפכו בה נהרי דם במלחמות הרוב

הואיל ותשעים וארבעה אחוזים מכלל האומה היהודית בגולה, אין אנו יכולים להורות היתר לעצמנו לתת כתב-כפרה, אשר כמוהו כספר-כריתות, לרוב זה — ענין-חיים הוא לנו, שיהדות הגולה תהיה קשורה בקשר אינטימי ככל האפי-שר במרכז הארצי-ישראלי, תהא יונקת מהשפעתה התרבותית של יהדות ארץ-ישראל, שיהדות הגולה לא תתנוון התנוונות לאומית, אלא תגדל ותתפתח ככל יכלתה, אך עלינו לתת דעתנו, כמובן, מתוך כובד ראש על הגסיבות הנוצרות עם עליית הגורם החדש — התחיה המדינית בארץ-ישראל.

הבה ונפנה עתה אל הגורם החדש השני: הדלנו מהיות אומה אירופית, בשנת 1840 ישבו למעלה מ-87 אחוזים מכלל העם היהודי באירופה, במזרח התיכון — כעשרה אחוזים ובכל יבשת אמריקה — רק אחוז אחד. עתה — בשנת 1947 — יושבים באירופה כרבע מכלל העם היהודי, ביבשת אמריקה — כ-55 אחוזים ובמזרח התיכון — כ-19 אחוזים.

מספרים רבי-חשיבות אלה מעידים עדות ברורה על עומק ההפיכה שנתחוללה בחלוקתו הגיאוגרפית של העם היהודי וכן בעצם מעמדו של העם הזה, מן הצד הכלכלי, התרבותי ואף הביולוגי, נוספים עליהם שני גורמים, העמידים להמריץ ולהעמיק מהפכת זו במגמה האמורה ולהפחית הלך והפחת את משקלה של יהדות אירופה, ריבוי הטבעי של העם היהודי אינו מתחלק ביחס פרופורציוני אל מספר היהודים בארצות שונות או באזורי חבל שונים, יהודי יבשת אמריקה הם כ-55 אחוזים מכלל העם היהודי, והוא בערך חלקם בריבוי הטבעי של העם היהודי; אך ניכרת בהם נטיה לירידה הגונה בילודה ובריבוי הטבעי, יהודי המזרח התיכון, שאינם אלא 19 אחוזים מכלל העם היהודי, חלקם בריבוי הטבעי של העם הוא למעלה מ-38 אחוזים, כלומר כפליים, וניכרת בהם נטיה לעליית הריבוי הטבעי, אשר לריבוי הטבעי בקרב יהדות אירופה, קשה להגיד דבר מחוסר ידיעות, הילודה במחנות גבוהה, אך שיי עור התמותה אינו ידוע, אולם ברי, שאין הריבוי הטבעי גדול ביותר במחנות — לכל היותר כ-5 אחוזים מכלל ריבוי הטבעי של העם היהודי, והוא החלק החמישי מתחלקה של יהדות אירופה בכלל העם היהודי.

שנית, אירופה היא יבשת-יציאה ואילו שני

ודאי יפתח פתח רחב יותר לטמיעה, היסודות הטמועים שבעם היהודי, שמצד הדת רחוקים הם מרחק רב מן האומה, דבקים היו בכמה עיקריים דתיים, כדי לצאת ידי המצפון הלאומי, שלא הניחם בנסיבות חיי הגלות לערוק מחזית האומה, לכשתקום המדינה היהודית, יפתח להם פתח רחב להביא את טמיעתם לכלל סיומה ההגרי יוני ומסכנותיה החברתיות, הן רבים חלקי עמנו, שאין להם כל זיקה לא לעבר ולא להווה של עמנו, ביחוד מהבחינה הרוחנית, מצד הלשון והתרבות, וכן לא מועטים היסודות בקרב השכ-בות העליונות, שמן הצד החברתי נתלשו לחל-טין מגזע האומה ונוח להם יותר בסביבה הזרה, שבה גדלו ובה הם מעורים מן הצד הרוחני, ודאי, שנאת ישראל שומר טוב הוא לשערי ההתבוללות, וכל זמן שלא הגיעה לידי השמדה פיסיית, ניתן לומר כי היטיבה לשרת את האינ-טרסים הלאומיים שלנו, אך הן הוראינו לדעת מה היה סופה של היהדות הרוסית רווית הלשד כיון שגורש השומר הזה, כבר לפני עשרים שנה מצאנו גישואי-תערובת בקרב 25 אחוזים מכלל האוכלוסיה היהודית במוסקבה ובלנינגרד, הדור החדש אינו מתחנך אלא על התרבות הרורית, וודאי לא תהיה לו בסופו של דבר כל זיקה לא ליהודים ולא ליהדות, זה סופה של יהדות, שאך זה לא כבר היתה ענף האומה העסיסי ביותר, ובמדינה שעשרות תרבויות לא-מיות דלות מהתרבות היהודית עלו בה כפורחת, נקל לשער איפוא מה קפצה לה הדרך להתבר-ללות במדינה כארצות-הברית, שהכל עובדים בה בדחילו ורחימו אומה אחת, לשון אחת, תרבות אחת ורוח אחת, אילו נאסרה בה האנטי-שמיות או אילו עברה ובטלה לחלוטין.

מצד אחר, עתידה המדינה היהודית לחזק את היסודות הלאומיים בקרב היהדות בכל הער-לם כולה, לשונות יתר ממשות ומחששות ללאומיות היהודית ולהגביר את השפעתה ביחוד בקרב הדור הצעיר, וממילא להביא לידי גידולם של מוסדות התרבות הלאומיים.

היוצא מדברינו, שסופנו להוסיף ולהיות יוצא-דופן בעולם — האומה היחידה בעולם כולה, שמיעוט מיעוטה בארצה ורוב רובה בנכר, פיזור שלא היה דוגמתו בכל דברי ימינו, וזה בזמן שמיעוטים לאומיים עבר זמנם, ובעולם ניכרת הנטיה להצטרפותן של אומות בעלות עצמאות יחסית, אך אחדות מבחינה לאומית.

כשלשתם הוא הקיבוץ הארץ-ישראלי, הן בזכות ריבוי הטבעי הגדול, היותו קולט עליה גדולה של בני-נעורים והן בזכות תרבותו הלאומית האחידה, אכן מרובים בתוכנו בעלי-גמרא, ואם גם אינם בקיאים ביותר בגמרא, הגורים גזירות שוות ומקישים בלב קל מן העבר, שהיהודים לא נבראו אלא לחיי גלות, וכן יהיו לעולם, ולומדים הם קל וחומר: — מה שלושת מיליוני יהודי פולין הקימו מרכזי-תרבות, שפירנס שאר קיבוצי-יהודים מפורדים ומפורדים — חמשת מיליוני יהודי אמריקה לא כל שכן, הללו יקבלו לידם את ההנהגה הרוחנית של יהדות העולם, התשובה האמיתית לבעלי סברות אלו תימצא בנייתח מפורט של התנאים אשר בהם היו שרוי יים קיבוצי היהודים באירופה ערב השואה והתנאים אשר בהם שרויים בימינו יהודי אמריקה ויהודי המזרח התיכון. על טיבם של התנאים החדשים, שנוצרו לאחר השואה, לא יעמידנו אלא ניתוח המצב בכל ארץ לעצמה. רק אם נקבל ארצות יחידות בעלות קיבוצים יהודיים גדולים וכן גושי ארצות אלו לעומת אלו, נראה ברור את ההבדל העמוק שבין אירופה לפני המלחמה ובין ריכוזי יהדות העולם בימינו מבהי-נת התנאים והאפשרויות לחיים לאומיים וצורות חיים לאומיות.

המרכזים האחרים הם מרכזי כניסה. במזרח התיכון ארץ-ישראל לבדה היא ארץ-כניסה, ובאמריקה כמעט כל הארצות. אך יש לזכור גם זאת, שמאירופה יהגרו בלי ספק בשנים הקרובות מאות אלפי יהודים, ובעיקר הצעירים, עזי-הרוח והבריאים שבהם, כלומר היסוד הפורה יותר. לא אתנבא עד היכן תגיע ירידתה של יהדות אירופה — ירידת שיעורה המספרי הגרור בודאי גם סידרה של ירידות אחרות מצד הריבוי הביור-לוגי, ההשפעה התרבותית וכו'. ארצות אמריקה הן ארצות-כניסה, אך עוד לפני מלחמת העולם השנייה קלטה ארץ ישראל לבדה כמשך כמה שנים מהגרים יהודים לא פחות משקלטו כל ארצות אמריקה כולן, בשנים הקרובות ודאי תגדל העליה לארץ ישראל כדי כך, שתעלה בהרבה על ההגירה לארצות אמריקה, וביחוד שהאחרונות אינן פותחות אלא כסדק, שרק זרי-זים וממולחים עשויים לעברו. הגירת המונים גדולה לאמריקה בשנים הקרובות אין להעלותה על הדעת.

הנטייה ברורה, איפוא: יהדות אירופה מפנה את מעמדה ההיסטורי לארץ ישראל, לארצות המזרח התיכון ולארצות אמריקה. לא כאן המ-קום לעמוד על חלוקת התפקידים לשלושת הגושים הללו ביהדות בימינו, ברי, החוק והחיוני

„מי האיש הירא ורך הלבב“ — כמשמעו, שאין בלבו כח לעמוד בקשרי מלחמה, ומאחר שיכנס בקשרי המלחמה יישען על מקוה ישראל ומושיעו בעת צרה וידע שעל יחוד השם הוא עושה כלתמה, וישים נפשו בכפו ולא יירא ולא יפחד ולא יחשוכ לא באשתו ולא בבניו אלא ימחה זכרונם מלבו ויסנה מכל דבר למלחמה.

וכל המתחיל לחשוב ולהרתר במלחמה, ומכהיל את עצמו, עובר בלא תעשה, שנאמר „אל ידך לבבכם אל תיראו ואל תחפזו ואל תערצו מפניהם“, ולא עוד אלא שכל דמי ישראל תלוין בצוארו, ואם לא ניצח, ולא עשה מלחמה בכל לבו ובכל נפשו, הרי זה כפי ששפך דמי הכל, שנאמר „ולא ימס את לבב אחיו כלבבו“, והרי מפורש בקבלה: „ארור עושה מלאכת ה' רמיה“ ו„ארור מונע חרבו מדם“.

וכל הנלחם בכל לבו בלא פחד ותהיה כוונתו לקדש את השם בלבד, מובטח לו שלא ימצא נזק ולא תגיעהו רעה, ויבנה לו בית נכון בישראל ויזכה לו ולבניו עד עולם ויזכה לחיי עולם הבא. שנאמר „כי עשה יעשה יהוה לאדוני בית נאמן כי מלחמות יהוה אדוני נלחם ורעה לא תמצא כך והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים את ה' אלהיך.“

רבי משה בן מימון

(משנה תורה, הלכות מלכים, ז', ס"ו)